

# ”Man ska inte behöva vara bra på nånting”

## – elevers syn på lärande i skolämnet idrott och hälsa

En grundläggande idé med att låta barn och unga gå i skolan är att de ska lära sig något där. Skolan är indelad i olika ämnen som sett till helheten ska hjälpa unga människor att utveckla kunskaper för ett liv som fullvärdiga samhällsmedborgare. Ett av ämnena heter Idrott och hälsa. Det är ett ämne med lång tradition, men frågan är vad man ska lära sig i det? Intervjuer med elever visar att de har svårt att sätta ord på vad de ska lära sig – om de över huvud taget ska lära sig något alls. Hur har det kommit att bli så här och vad man kan göra åt det?



HÅKAN LARSSON

GYMNASTIK- OCH IDROTTS-  
HÖGSKOLAN SAMT  
STOCKHOLMS UNIVERSITET

I OCH MED INRÄTTANDET av den nationella läroplanen för den obligatoriska skolan, *Lpo 94*, upphörde uppdelningen i så kallade ”kunskapsämnen” (teoretiska ämnen) och ”praktisk-estetiska ämnen”. Detta signalerar en förändrad syn på kunskap och lärande, där tanken numera är att alla ämnen syftar till att bidra till elevernas allsidiga lärande. Historiskt sett har skolans kroppsövningsämne emellertid varit starkt förknippat med ett annat av skolans uppdrag, nämligen fostransuppdraget. Siktet har då i hög utsträckning varit inriktat mot elevernas kroppar, med ett krav på ett rationellt förhållningssätt till sin kropp. Möjligen har man i ett sådant sammanhang kunnat tänka sig kunskaper i termer antingen av fysiska *färdigheter* eller av *fakta* om kroppen och fysiska aktiviteter (idrotter). Ämnet har med andra ord präglats av en stark uppdelning mellan å ena sidan kroppen (de kroppsliga färdigheterna) och å andra sidan det rationella tänkandet (fakta om kroppen och fysiska aktiviteter).

Med den förändrade kunskapssynen i *Lpo 94* följer emellertid att denna uppdelning, eller denna dualism, mellan kropp (färdigheter) och tanke (fakta) ska lösas upp och att undervisningen i alla ämnen ska omfatta *fakta om, färdighet i, förståelse för och förtrogenhet i* specifika ämneskunskaper. Denna förändrade kunskapssyn har visat sig svår att realisera i flera av skolans ämnen, så även i idrott och hälsa.

Den dualistiska kunskapssynen har levt kvar. Inte minst märks detta i en benägenhet att tänka om *idrott* i termer av idrottsliga färdigheter (praktik) och *hälsa* i termer av fakta om kroppen och om den fysiska aktivitetens betydelse för ett hälsosamt liv (teori) (1).

Ämnets tidiga historia var starkt präglad av så kallad ”hållningsgymnastik”, eller Linggymnastik. Då gymnastiken successivt fasades ut ur ämnet under 1900-talet, kom innehållet istället att domineras av traditionella idrotter och idrottsgrenar som vuxit fram inom föreningslivet. Inom ramen för den nationella läroplanen för grundskolan, *Lgr 80*, som gällde mellan 1981 och 1994, bestod ämnet idrott av elva moment som i många fall bar idrotters namn. I *Lpo 94* nämns dock inga specifika idrotter, men däremot förmågan att simma, hitta, dansa, idka friluftsliv och delta i några vanliga idrotter. Detta hänger samman med ett större fokus på hälsofrämjande fysisk aktivitet och kunskaper förknippade med en hälsosam livsstil.

När det omfattande forskningsprogrammet *Skola-Idrott-Hälsa* iscensattes 2001 var en målsättning att skapa en översiktlig bild kring hur dessa förändringar i ämnets kunskapssyn och innehåll i de centrala styrdokumenten påverkat praktiken ute i landets skolor. I en uppföljningsstudie 2002 fick jag möjlighet att intervjua drygt 40 stycken tio- och elvaåringar spridda över hela landet om deras syn



på skolämnet idrott och hälsa. Dessa elever hade också deltagit i den första datainsamlingen i forskningsprogrammet *Skola-Idrott-Hälsa* ett och ett halvt år tidigare, då de gick i skolår 3 (genom att besvara ett frågeformulär). Intervjuerna har redovisats i ett tidigare nummer av *Svensk Idrottsforskning* (2) samt i rapporten *Mellan nytta och nöje* (3). I korthet visade resultaten att elever i år 5:

- har en mycket positiv syn på ämnet idrott och hälsa;
- endast har vaga föreställningar om varför man har ämnet i skolan;
- har svårigheter att säga vad man ska lära sig i ämnet; och att de
- i huvudsak ser idrott och hälsa i skolan som samma sak som idrott under fritid (inom ramen för en förening).

Fem år senare, under våren 2007, mötte jag samma elever igen (drygt 20 av dem; bortfallet var tyvärr relativt stort). Nu var de femton eller sexton år och gick i skolår 9. Frågan är vilka spår de sista fyra åren i grundskolan har satt när det gäller deras syn på ämnets syfte och vad de ska lära sig i det? Nedan ska jag kort belysa vad som framkom i dessa intervjuer.

### Vilket är syftet med ämnet idrott och hälsa?

Liksom när eleverna gick i skolår 5 ser de flesta av eleverna positivt på idrott och hälsa nu när de går i skolår 9. Inte sällan nämns ämnet bland de ”roligaste” i skolan. Vad är det då som gör idrott och hälsa till ett roligt ämne?

- Man gör en massa olika saker med kroppen och sånt. (pojke)
- Jag gillar å röra på mig. Ja, liksom, sporta å sånt. (flicka)

Svaren handlar ofta, liksom i skolår 5, om att idrott och hälsa präglas av rörelse. Kopplingarna till ”sport” är tydliga. Men svaren handlar också om vad ämnet *inte* är i förhållande till andra skolämnena:

- Det är inget teoretiskt. (pojke)
- På gympan slipper man allt räkande och man kommer bort en stund. (pojke)
- Man får ju göra ganska mycket som man vill. (flicka)

Utsagor som ”Att komma bort en stund” tyder på att idrott och hälsa ibland uppfattas som ett tillfälle till

avkoppling från de krav som är förknippade med skolans ”riktiga ämnen” (teoretiska ämnen). Följande ordväxling tyder också på det.

**Håkan:** Skulle du säga att idrott och hälsa är ett viktigt ämne?

Flicka: Jag vet inte. Alltså det är kanske inte lika viktigt som matte, men det kan ju vara bra å röra på sig för dom som aldrig rör sig, liksom. Och som inte går på någon sport eller rör sig frivilligt.

**H:** Mm, det är intressant det där du säger. Hur ser det ut i skolan? För ibland är det en del som säger att det ändå är dom som rör sig på fritiden som liksom tar mest plats.

F: Ja, det är så.

**H:** Det är så.

F: Ja, för på gymnastiken är det så.

**H:** I skolan alltså?

F: Nja, inte i våran skola i alla fall.

**H:** Okej.

F: Men på gymnastiken kanske.

**H:** Ja, alltså, på gymnastiken, då menar du på gympan i skolan?

F: Ja.

På min önskan om förtydligande – ”I skolan alltså?” – tolkar eleven i citatet ”skolan” som något annat än ”gymnastiken” (ämnet idrott och hälsa). Precis som fyra år tidigare, finns det alltså elever som inte uppfattar idrott och hälsa som ett ”riktigt” skolämne. Kanske beror detta just på den relativa kravlösheten när det gäller uttryckta förväntningar på särskilda prestationer. Med detta följer emellertid också att många har svårt att säga varför man har idrott och hälsa i skolan:

**Håkan:** Varför tror du att man har det (idrott och hälsa) i skolan?

Pojke: Har ingen aning.

Nej, det är inte lätt för eleverna att svara på varför man har idrott och hälsa i skolan, eller varför idrott och hälsa är viktigt (om det är viktigt). Ett svar som dyker upp handlar, som i citatet ur intervjun med flickan ovan, om att det är viktigt att man får röra på sig och får motion, i synnerhet om man inte rör sig på sin fritid. Samtidigt bekräftar många elever att undervisningen inte verkar vara upplagd för dem som inte är aktiva på sin fritid – snarare tvärtom. Det är de föreningsidrottsaktiva eleverna som dominerar och som oftast tar tillfället i akt att påverka läraren när det gäller val av aktivitet.

**Håkan:** Om jag frågar så här då: Varför har man idrott och hälsa i skolan?

Flicka: För att vi ska röra på oss antar jag, och må bra.

**H:** Okej. Något annat som du kommer på?

F: Nej, jag vet inte.

**H:** Tycker du att det är viktigt?

F: Jo, det är ... om man jämför med musik och sånt, det är ju mer intresse, men idrott är ju nånting som man måste ha för att må bra.

**H:** Tycker du att du mår bra av det?

F: Jo.

**H:** Men om man tänker så här då, nu är ju inte du en av dom, men dom här som inte tycker om det då?

F: Ja, det kan nog vá lite ... man

borde nog fråga vad dom vill [...]

Det är ju liksom fotboll, innebandy,

basket, handboll som dom [lärarna;

min anm.] sätter på schemat. [...]

Alla är ju liksom inte, så där liksom,

kan spela i lag lika bra. Inte tycker

det är kul.

Många hänvisar, som sagt, till de elever som inte rör sig på sin fritid, men det verkar inte, åtminstone inte sett till elevernas utsagor, som om undervisningen tar sin utgångspunkt i just dessa elevers erfarenheter av idrott.

### Vad ska man lära sig?

Få elever har ett tydligt svar på frågan varför man har idrott och hälsa i skolan. Detsamma gäller vad man egentligen ska lära sig i ämnet.

**Håkan:** Finns det något man ska lära sig på gympan?

Pojke: Det vet jag inte.

**Håkan:** Finns det något som man ska lära sig i idrott i skolan?

Flicka: Det finns det väl (skrattar)! Inte vet jag.

Många elever kan, som i citaten ovan, inte svara alls på den frågan. Några kan svara om man hjälper dem på traven, till exempel genom att sätta lärande i idrott och hälsa i relation till lärande i andra ämnen, som t ex matematik (lära sig räkna) eller engelska (lära sig prata och skriva på engelska). Med eller utan hjälp: de svar som kommer fram gällande lärande i idrott och hälsa är mycket varierande.

- Man lär sig olika saker om kroppen. (pojke)
- Det är väl kanske lite så här, det heter ergonomi, hur man ska lyfta



- grejer. (flicka)
- Lära sig å följa reglerna [...] och dansa. (flicka)
- Första hjälpen. (pojke)
- Man lär sig dom olika sporterna, hur man ska spela dom och reglerna och sånt där. Sen lär man sig ju samtidigt å jobba tillsammans. (flicka)
- Att man ska våga hålla en lektion, man ska klara ta ansvar eller så. (flicka)

Det kan med andra ord handla om att lära sig beteenden, kunskaper eller ”att våga”. Ibland skiner det dock igenom att eleverna svarar utifrån *vad det är tänkt att de ska lära sig*. Verkligheten kan se annorlunda ut.

Flicka: Man ska inte vara så egoistisk fast man själv kan en sport. Man ska inte ta för sig alltför mycket och ha för höga krav på alla andra som inte har spelat förut. Det är väl det viktigaste tycker jag, att man liksom låter alla vara med, fast alla inte är lika duktiga.

**Håkan: Mm, tycker du lektionerna är så då?**

F: Nja, alltså, det är personer som verkligen tar för sig och som man nästan är irriterad på. Samtidigt får dom höga betyg för att dom är ju så duktiga på allting och så. Och då blir man irriterad.

**H: Så om jag förstår dig rätt så blir ni inte bedömda på det ni ska lära er?**

F: Nej, alltså, jag vet inte det, alltså det var inte riktigt så jag menade, men alltså fast dom tar för sig så himla mycket och är så egoistiska – alltså, dom är jätteduktiga.

Pojke: Man kanske lär sig nya grejer och sånt.

**Håkan: Mm, vad kan det vara?**

P: Stretcha kanske någon gång då och då. Samarbeta kanske. På något sätt.

**H: Ja. Känns det som om undervisningen handlar om det, om att lära sig stretching eller lära sig samarbete?**

P: Nej, inte riktigt. Det känns mer som att man bara ska, typ, göra det.

Det är, minst sagt, oklart för eleverna vad man ska lära sig i idrott och hälsa. Detta resultat förstärks än mer i de frågor som rör betygsättning i ämnet (se Redelius artikel i detta nummer). En retorisk nivå märks, där

lärandet ibland, åtminstone på ett ytligt plan, kan relateras till de mål som stipuleras i ämnets nationella kursplan (t ex när det gäller ergonomi och första hjälpen), men där kunskaper som är giltiga inom föreningsidrotten (t ex hur man spelar ett spel och idrottsregler) också märks tydligt. Känner man eleverna lite grand på pulsen så skiner påverkan från föreningsidrotten (läs: tävlingsidrotten) igenom än mer.

#### Vad ska man som elev prestera?

Att ”prestera” verkar ha blivit något problematiskt i idrott och hälsa. I förlängningen av svårigheterna att formulera varför man har ämnet och vad man ska lära sig i det, finns en svårighet att se vad det är som krävs av en i termer av prestationer:

**Håkan: Tycker du att det är något särskilt man ska prestera, förutom att man försöker?**

Flicka: Nej, jag tycker inte det. Man ska inte behöva vara bra på nånting eller så där. Man ska bara behöva visa att man verkligen försöker och vill lära sig.

**H: Hur tycker du i andra ämnen?**

F: Det är väl samma sak, fast det är lite skillnad i matte och såna saker. Och i engelska. Där ska man ju kunna prata språket och räkna vissa tal och så där. Det är lite skillnad.

Få av eleverna kan erinra sig att de haft särskilda prov (uppvisnings-tillfällen) där det gällde att visa upp sin rörelseförmåga. En del berättar dock om tester av fysisk förmåga, som konditionstest eller regelrätta tävlingsresultat i friidrottsgrenar. Ett vanligt kriterium för det högsta betyget, MVG (mycket väl godkänt) är att eleven ska hålla i en hel lektion. Att detta är förknippat med någon form av prestation i ordets egentliga mening är dock inte ens då självklart, vilket denna pojke påvisar:

**Håkan: En del har ju så här att man får i uppgift å leda en lektion.**

Pojke: Mh.

**H: Har du haft det?**

P: Jo, vi har haft att man får, att man få organisera en idrottslektion. [...]

**H: Har du gjort det?**

P: Ja, jag gjorde det med en kompis.

**H: Vad hade du för nånting då?**

P: Jag hade fotboll.

**H: Hur var det?**

P: Jodå, det var väl, det var lite, det

var ju bara så här att, ja: ”Spring runt och, ja, kör sit-ups och armhävning” och allt det där.

Samma sak kan sägas när det gäller att leda en uppvärmning:

**Håkan: Är det läraren som leder det?**

Pojke: Nej, det är barnen.

**H: Så det liksom får gå runt i klassen, att ni leder det?**

P: Ja.

**H: Förbereder ni er på något sätt eller?**

P: Nej, det är ju ett band som går, och så har man ett papper med uppvärmningarna så. Det är samma på bandet och visa samtidigt.

I intervjuerna framkommer att syftet med ämnet inte är så enkelt för eleverna att greppa. Antingen tycker man om ämnet, och då deltar man utan knot, eller så tycker man inte om det, och då ”glömmer man kläder”, som några elever säger, eller så kommer man inte dit alls. En del elever kan se ett potentiellt syfte med idrott och hälsa, men de kan också bekräfta att undervisningen inte verkar vara särskilt upplagd för detta syfte (fysisk aktivitet särskilt för de som inte rör sig så mycket på sin fritid). Något som de ska lära sig är svårt att sätta ord på, liksom vad det är, kvalitativt sett, som de ska prestera i ämnet. Samtidigt har andra studier, bl a av Marie Öhman (4), påvisat de starka moraliska förväntningar som är förknippade med ämnet. Man kanske inte ska prestera något särskilt, men man ska visa god vilja och gärna då med ett leende på läpparna. Ämnet verkar med andra ord inte vara kravlöst, men kraven är inte formulerade som kunskapskrav. Man måste fråga sig varför det ser ut på det här sättet, och varför det verkar vara så svårt att förändra.

#### Varför ser det ut som det gör?

Min förståelse av situationen bygger på att det på bara några decennier skett en tydlig förskjutning när det gäller syftet med ämnet sett till de nationella styrdokumentet *från* att träna eleverna fysiskt (fysisk – men också moralisk – fostran) eller i specifika idrotter *till* att vara hälsofrämjande och att ge eleverna redskap för att kunna utveckla en hälsosam livsstil. Denna förändring kräver i stor utsträckning andra kunskaper hos lärarna. Den förutsätter också att syftet med ämnet och undervisningsinlagen kommuniceras mycket tydligt till eleverna dels eftersom tidigare syften har en tendens att leva kvar väldigt länge,



dels eftersom fritidsidrotten utövar ett så starkt inflytande över skolämnet. Så verkar emellertid inte ha skett i skolorna. Hur kan detta komma sig?

Som jag ser det hänger svårigheterna att förändra undervisningen samman med: a) att ämnets ställning i skolan ibland ifrågasätts; b) att ämnet präglas av rörelse och att detta ställer särskilda krav på säkerhet och disciplin; c) att eleverna är synliga på lektionerna på ett helt annat sätt än vad fallet är i de flesta andra ämnen; och d) att det finns en inflytelserik folkrörelse (idrottsrörelsen) som dels lockar många barn och unga på fritiden, dels syns ofta och mycket i massmedierna och därigenom utövar inflytande över människors föreställningar om vad rörelseaktiviteter (idrotter) syftar till och hur de ska utövas.

Elevernas positiva inställning kan, menar jag, länkas till det faktum att ämnets ställning ibland ifrågasätts. Ett ämne med en svag ställning blir svårare att motivera om eleverna också är skeptiskt inställda till det. Här uppstår två dilemman: 1. Att bibehålla många elevers positiva inställning verkar hänga samman med att lärare, krasst uttryckt, "friar" till elever som är idrottsaktiva på sin fritid genom att lägga stor vikt vid vanliga föreningsidrotter – särskilt sådana som pojkar har stor erfarenhet av (antagligen kan idrottslärarna också lättare identifiera sig med dessa elever). Det blir då svårt att utforma undervisningen på de icke föreningsidrottsligt aktiva elevernas villkor. 2. Att bibehålla många elevers positiva inställning verkar också hänga samman med att lärare – med eller utan avsikt – tonar ner både de prestationsmässiga förväntningarna vad gäller kroppsliga färdigheter (att pröva är oftast gott nog) och kraven på att eleverna ska "visa upp" sina färdigheter vid särskilda provtillfällen.

I princip kan man resonera både kring frågan om kraven på säkerhet och disciplin respektive kring elevernas synlighet på samma sätt. Har man de motiverade, "idrottsintresserade", eleverna (som påfallande ofta också är pojkar) med sig blir det lättare att upprätthålla såväl säkerhet som disciplin. Genom att sänka kraven på att "visa upp" sina färdigheter, undviker man också att utsätta de icke idrottsfarna eleverna för obehagliga situationer (i synnerhet om det som ska "visas upp" består av tävlingsidrottslika färdigheter).

Till detta resonemang vill jag vidare koppla frågan om de förändringar i

ämnet sett till de nationella styrdokumenterna som jag nämnde ovan. Både lärare och elever "vet" att det idag i liten utsträckning faktiskt handlar om att visa sig på styva linan när det gäller idrottsliga färdigheter. I kombination med starka folkhälsoresonemang har det lett till att det numera många gånger räcker med att delta, pröva och visa god vilja. Idrottslärarprofessionen har inte lyckats hänga med i den förändringstakt som styrdokumenten krävt. Och det är i och för sig inte så konstigt. Kursplanförändringarna har inte följts av lika radikala förändringar i utbildningen till idrottslärare och inte heller har det förekommit någon intensiv fortbildning av de idrottslärare som fick sin utbildning före 1994.

Varken idrottslärare eller idrottslärarutbildare har på ett övertygande sätt kunnat sätta fingret på vad det är som elever egentligen ska *prester* i ämnet för att ett högt betyg ska vara motiverat. Här ligger en av ämnets största utmaningar som jag ser det. I mina ögon hänger det samman med att ämnet saknar ett kunskapsteoretiskt fundament. Ofta grundar sig lärares didaktiska överväganden i vad som "funkar". Försök till mer djuplodande reflektioner kring ämnets kunskaps-teoretiska bas viftas undan med att det är för "teoretiskt" och tillkrånglat. I utbildningarna till idrottslärare florerar istället hänvisningarna till hur det är i "verkligheten". Detta är ingen bra grogrund för att svara an på de förändringar som de nationella styrdokumenterna förutsätter.

Frågan om vad eleverna ska *prester* i ämnet idrott och hälsa är knuten till frågan om vad som är ämnets kun-

skaps- eller lärandeobjekt. Lärandeobjektet är det som undervisningen ska hjälpa eleverna att lära sig och det som eleverna sedan ska bli bedömda på, helst på ett sådant sätt att de också kan säga om de tycker sig ha blivit rättvist bedömda eller ej. Genom att klargöra ämnets lärandeobjekt blir det också lättare att kommunicera vad ämnet idrott och hälsa egentligen syftar till och hur en bra undervisning ska vara upplagd sett till innehåll och arbetsformer. Det är naturligtvis helt orimligt för ett skolämne att elever uppfattar det så att man inte ska behöva vara bra på någonting. Visst ska man vara – eller kanske snarare *bli* – bra på någonting genom att delta i undervisningen. Följaktligen är det också helt orimligt att man som elev inte ska *prester* något i ett ämne, men vari prestationen ska bestå är en annan fråga. En prestation handlar inte bara om resultat i tävlingslika situationer eller fysiska tester – och inte heller på prov om kropp och hälsa. Att *prester* i idrott och hälsa kan också vara att röra sig och att bedöma det hälsomässiga värdet, det estetiska uttrycket eller den sociala betydelsen av en rörelse.

## Litteratur

1. Thedin Jakobsson, Britta (2005). *Hälsa – vad är det i ämnet idrott och hälsa? En studie av lärares tal om ämnet idrott och hälsa*. Rapport nr 4 i serien Skola-Idrott-Hälsa. Stockholm: GIH.
2. Larsson, Håkan (2004) *Idrott och hälsa – vad är det? Svensk Idrottsforskning* nr 4.
3. Larsson, Håkan & Redelius, Karin (2004). *Mellan nytta och nöje. Bilder av ämnet idrott och hälsa*. Stockholm: Idrottshögskolan.
4. Öhman, Marie (2007). *Kropp och makt i rörelse*. Örebro universitet.

**FÖLJ** vad som händer  
inom svensk idrottsforskning.  
Besök CIFs nya hemsida:  
[www.centrumforidrottsforskning.se](http://www.centrumforidrottsforskning.se)